

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)

Janzen, J.W.P.

Publication date
2013

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Janzen, J. W. P. (2013). *De Amsterdamse jaren van Willem Kloos: Deel I (1859-1888)*. [, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

2 Jongste kinderjaren (1859-1865)

In het begin van de jaren dertig van de twintigste eeuw verdiepte Willem Kloos zich in de genealogie van het geslacht Kloos. De Kloosen kwamen uit Duitsland. Een deel 'van het overoude Duitse geslacht Kloos' trok in de achttiende eeuw naar Nederland. Kloos gaf daarvoor een bijna exacte datering toen hij vermeldde dat de immigratie 'omstreeks 1730' plaatsvond.¹⁰² Hubert Michaël geeft een ander jaartal voor de komst van de eerste Kloos naar Nederland: 'In de zomer van 1779 besloot de 19-jarige Johannes Kloos [...] de landen van Darmstadt te verlaten voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.'¹⁰³ Jurriaan van Toll sluit zich daarbij aan wanneer hij in het genealogenblad Sibbe schrijft dat Johannes Closz (geboren 10 juni 1757 in Ober-Widdersheim bij Darmstad) de Rijn af kwam en 'in ons lage landje terecht kwam, waar het goud, volgens de in zijn vaderland algemeen verspreide verhalen maar voor het oprapen lag'.¹⁰⁴ Van de acht overgrootouders herleidde Van Toll er vier naar Duitsland, terwijl van de overige vier er twee waarschijnlijk van Duitse afkomst waren.¹⁰⁵

Kloos heeft de datering 'omstreeks 1730' waarschijnlijk overgenomen uit een artikel dat in november 1931 in *De Nieuwe Gids* verscheen. Kloos had in dat nummer, dat verder bijna geheel gewijd was aan de vijftig jaar daarvoor overleden Jacques Perk, plaats ingeruimd voor een genealogisch onderzoek van Johannes Hermann Mitgau, getiteld 'Zur Familiengeschichte Kloos'.¹⁰⁶

Burkhard Kloos [...] starb sommers 1742 in der vierten Nacht nach dem Unwetter, das dieses ganze Dorf erbärmlich zugerichtet hatte. [...] Nun wuzte Katharine [...] sein Weib, nicht wie sie und drie unmündigen Kinder weiter leben sollten. So nahm Johannes, der Aeltesten – kaum herangewachsen – Abschied von Mutter, Bruder und Schwester, und zog in die Fremde, sein Glück zu versuchen. Es bot sich ihm, auf

¹⁰² Kloos, 'Dr. H. Gerversman over zijn Zwitsersche reis'. In: *De Nieuwe Gids*, augustus 1935, p. 160; Kloos 1986, p. 18.

¹⁰³ Michaël 1965, p. 23. Michaël bespreekt vervolgens de voorouders van Kloos. Kloos zelf doet dat, zeker vanaf 1928, herhaaldelijk in zijn boekbesprekingen. De Kloosen vormden zeker geen uitzondering met hun Duitse afkomst. Want in het algemeen kan men stellen dat de Duitsers de grootste migrantengroep in Nederland vormden. Vooral de bloei van de Republiek eind 16de en 17de eeuw bracht veel Duitse migranten naar Nederland. De lonen waren hier hoger en er was voortdurend vraag naar handwerkslieden, arbeiders, soldaten, maar ook zeelieden en scheepsbouwers voor de VOC (en WIC). Bovendien trokken er tussen 1600 en het begin van de 19de eeuw jaarlijks tienduizenden Westfaalse seizoensarbeiders naar de kusten van de Noordzee voor de oogst en de turfwinning. Deze immigratie hield aan tot in de 19de eeuw. Toch droogde de stroom niet helemaal op. Beroemd zijn de Duitse handelaren en winkeliers die na 1800 naar Nederland kwamen en van wie sommigen grote winkelketens opzetten (C&A, V&D). Met de opkomst van Duitsland als industriële grootmacht na 1870 vertrokken veel Nederlanders op hun beurt naar Duitsland, vooral naar het Ruhrgebied. Na de Eerste Wereldoorlog meldden zich grote aantallen Duitse dienstmeisjes en vanaf 1933 zochten tienduizenden Duitse (joodse) vluchtelingen hun heil in Nederland. Bruin 1980, p. 50:

In een befaamd geworden artikel in *De Gids* in 1864 – 'De hoofdstad van Polderland' – beschrijft Joh. C. Zimmerman hoeveel Duitse ondernemers er naar de hoofdstad komen en daar een opmerkelijke activiteit aan de dag leggen. De Duitsers tonen in feite veel meer initiatief en vindingrijkheid dan de Amsterdamse zakenlieden.

¹⁰⁴ Van Toll 1942, p. 13.

¹⁰⁵ Ibid., p. 11.

¹⁰⁶ Mitgau 1931, p. 602-603.

*seiner Reise den Rhein hinunter, bald Gelegenheit, sein Brot zu verdienen: er wurde Dragoner in der Holländischen Reiterei, und kam so nach Amsterdam.*¹⁰⁷

Kloos had niet alleen Duitse voorvaderen, maar ook, naar hij zelf vaak beklemtoonde, Franse en Noord-Hollandse. Het druppeltje Frans bloed kwam van de familie Hebert, die oorspronkelijk als de Franse Héberts, via Duitsland en dan als Hebert, in Nederland terecht waren gekomen.¹⁰⁸ Noord-Holland zat langs de lijn van zijn grootvader van moederszijde in zijn genen: de oorspronkelijk katholieke familie Amelse was afkomstig uit West-Blokker.

Op dit alles keek Kloos, inmiddels ver in de zeventig, terug. Zijn karakter was door zijn gemengde afstamming gevormd, meende hij. Achter zijn 'veelal gelaten-doende lichaamsverschijning' was hij:

opmerkelijk-driftig, zooals de zuidelijke menschen zijn, wat ik heb te danken aan mijn welbespraakte raak-geestige grootmoeder Catharina Hebert, en door haar heen, aan mijn goede eigen moeder, die beurtelings vroolijk en diep-weemoedig was omdat zij vermoedde, dat zij mij door haar teer gestel vrij spoedig alleen zou moeten laten, zooals dan ook is gebeurd. Maar tevens heb ik aan den degelijken vader mijner moeder, Cornelis Amelse, die een kostschool hield en in een groot dik boek een 'kort overzicht der menschelijke kennis' uitgaf en ook o.a. een ernstigen versbundel van hem zelf Het Heelal publiceerde, een deel van mijn wijsgeerig-literairen aanleg te danken.¹⁰⁹

Kloos heeft deze veelzijdige grootvader, aan wie hij, naar hij meende, zijn 'wijsgeerig-literairen aanleg' te danken had, nooit gekend, maar uit de verhalen dacht hij een en ander te kunnen opmaken.¹¹⁰

*Deze goede man — hij stierf in 1845 — moet, volgens de familie-traditie, een afgemeten want steeds deftig-stijf levende meneer zijn geweest, die alleen voor zijn geestelijke werkzaamheden bestond, zooals zijn veel jongere vrouw Catharina, die in 1860 als twee-en-zestig jarige stierf, wel eens lachend aan mijn vader heeft meegedeeld. Mijn, als hij geen les had te geven, altijd lezende en studeerende grootvader Amelse was van stevige Kennemer afkomst.*¹¹¹

¹⁰⁷ Ibid., p. 602.

¹⁰⁸ Van Toll vermeldt geen Franse afstamming, Kloos daarentegen heeft het meermalen over de Franse afstamming van zijn moeder.

¹⁰⁹ Kloos, "t Algemeene en 't eigene'. In: *De Nieuwe Gids* 51, dl. II, oktober 1936, p. 326-328.

¹¹⁰ Michaël 1965, p. 26-27. *Het Heelal, een Dichtstuk* door C. Amelse verscheen in 1835 bij J.J. Schröder te Amsterdam. In 1832 verscheen van de hand van Amelse *Kort overzicht der menschelijke kennis met naderer ontvouwing der zelfkennis*, uitgegeven door J.C. Cyfveer te Leiden. Dat was een encyclopedisch werk met paragrafen als 'ons eigen wezen', 'waarheid, goede smaak en deugd', 'God', 'Het heelal', 'De wording en bewerktuiging van het menschelijk lichaam'. Ook schreef Amelse nog een boek over wiskunde. Een breed georiënteerde man dus, deze grootvader van Willem Kloos. Als wiskundige verleende de huisonderwijzer medewerking aan de Amsterdamse muziekzaal Odeon. Zie voor Amelse en Odeon: Kannegieter 1972, p. 210-213.

¹¹¹ Kloos, "t Algemeene en 't eigene', p. 326-328.

Dat Kloos 77 jaar oud was toen hij dit aan het papier toevertrouwde, verklaart ongetwijfeld dat deze familiegeschiedenis drie (overigens niet essentiële) vergissingen bevatte: zijn grootvader Cornelis Amelse stierf niet in 1845, maar op 23 augustus 1839; zijn twaalf jaar jongere vrouw overleed niet in 1860, maar op 11 januari 1861; en de geboorteplaats van grootvader Amelse was West-Blokker, even ten noorden van Hoorn: West-Friesland dus en niet Kennemerland.¹¹²

Niet altijd verwarde Kloos, die er vaak van werd beschuldigd min of meer bewust zaken anders voor te stellen, West-Friesland en Kennemerland. In 1934 dichtte hij:

*'k Ben steevige mengling van vier rassen: 't eene stroef, vol moed.
Kalm-sterk van aard, dat daalde zeewaarts uit west-duitsche streken
Twee eeuwen al geleên en nooit zich stuk door 't Lot liet breken,
Daar 't dacht steeds vóór het deel iets zonder wild-gewilden spoed.*

*Doch Moeder was heel aêrs, want van zichzelf bestrijdend bloed,
West-Friesch en hevig Fransch en dwepend Midden-duitsch, op weeken¹¹³*

Cornelis Amelse (1788-1839) bleef niet in West-Friesland wonen, maar vestigde zich in Amsterdam waar op 4 april 1800 de latere naaister Catharina Hebert werd geboren. Cornelis en Catharina trouwden in 1827 in de hoofdstad.¹¹⁴ Daar ook leerde de dochter van de naaister de zoon van de kleermaker kennen.

2.1 Een zoon voor de kleermaker

De lezers van het *Algemeen Handelsblad* kregen op maandag 24 september 1860 in de rubriek 'Advertenties' de volgende annonce onder ogen:

Heden overleed, na eene gelukkige Echtverbinding van ruim 2 jaren, mijn geliefde Echtgenoot Anna Cornelia Amelse, in den ouderdom van ruim 28 jaren, nalatende Twee Kinderen, te jong om hun groot verlies te beseffen; diep betreurd door mij en hare Moeder, wier enigst Kind zij was.

Amsterdam 18 September 1860 J. Kloos Jr.

Strekken deze tot Algemeene Kennisgeving, zoowel binnen als buiten deze Stad. De Rouw zal alleen door mij worden aangenomen.

De twee kinderen waar de weduwnaar gewag van maakte, waren Willem Johannes Theodorus Kloos, nog geen anderhalf en Johannes Cornelis, bijna 3 maanden oud.¹¹⁵ Een maand later stierf ook Willems broertje en moest de vader opnieuw een rouwadvertentie

¹¹² Michaël 1965, p. 366-367; Kloos 1986, p. 110: 'Mijn grootvader van moederszijde, de schoolhouder Cornelis Amelse, die in 1839 overleed, was een krachtig geestelijk gewerkt hebbend en karaktervol maar onverzettelijk-stug Man.'

¹¹³ Kloos, 'Binnengedachten DCCCXX', februari (1934), p. 183.

¹¹⁴ De precieze geboorte- en sterfjaartallen zijn te vinden bij Van Toll 1942, p. 16. In het bevolkingsregister staat bij het beroep van Catherina Amelse: 'besloten winkel'.

¹¹⁵ Geboren 29 juni 1860.

in het *Algemeen Handelsblad* plaatsen.¹¹⁶ Het enig overgebleven kind, Willem, was op 7 mei 1859, een dag na zijn geboorte, aangegeven bij de burgerlijke stand van Amsterdam door Johannes Kloos, 32 jaar, kleermaker van beroep, woonachtig op de Botermarkt, in tegenwoordigheid van grootvader Kloos (1799–1870), eveneens een Johannes en kleermaker en oom Hermanus Kloos (1831–1913), kunstlakker uit de Utrechtsedwarsstraat.¹¹⁷ In het *Algemeen Handelsblad* van de daaropvolgende maandag 9 mei maakte Willems vader aan alle Nederlanders bekend dat zijn geliefde echtgenote was bevallen van een welgeschapen zoon. De jonge boreling was ‘voorspoedig’, zoals de advertentie meedeelde, ter wereld gekomen in de wereld van keizers, keizerinnen en koningen – in de wereld van Sissi en koning Gorilla.¹¹⁸ Over dat ‘voorspoedig’ had de nieuwe wereldburger later zijn bedenkingen. Volgens Kloos was de bevalling, naar hij gehoord had, juist moeizaam verlopen.

De goede, grijze dokter Reiffert [de huisarts van de familie] die mij met veel moeite, omdat ik blijkbaar niet leven wou, te voorschijn haalde uit mijn arme, want heel fijne en tedere moeder [...] ging na dat zware accouchement enigszins bedenkelijk met het hoofd schudden over de mogelijkheid, die hij overwoog van mijn verder voortbestaan. Ik haalde nauwelijks adem en mijn lichaampje leek een rif.¹¹⁹

En in ‘Binnengedachten’ uit 1929 heette het:

Toen 'k wierd geboren, wou 'k hier eerst niet wezen. Droom-verloren,
Aarzelde ik, aëm nauw halend: de oude Dokter Reiffert zei,
Gelooknen oogs, 't grijs hoofd aan 't rompje: "t Is een lijkje.' En zij
Die, daaromheen, nieuwsgierig-koeltjes keken, bij dat horen
Wendden zacht zich af, om die Brave niet te storen,
Die zien ging naar de amechtige arme Moeder. Ach, reeds vrij,
Want weetloos leek dees, gans gestorven. Maar opeens geschrei
Als van een wilde, stoere Baas weergalmde in ieder's oren.¹²⁰

¹¹⁶ *Algemeen Handelsblad*, 15 oktober 1860:

Heden overleed in den jeugdigen leeftijd van veertien Weken, de Jongste mijner Lieveelingen Johannes Cornelis
Amsterdam 11 October 1860 J. Kloos Jr.
Streckende deze tot Algemeene Kennisgeving zowel binnen als buiten deze Stad

¹¹⁷ Stadsarchief Amsterdam, bevolkingsregister, geboorteakte. In 1876 werd de Botermarkt omgedoopt tot Rembrandtplein.

¹¹⁸ Elisabeth Amalie Eugenie (1837–1898), hertogin in Beieren en prinses van Beieren, was door haar huwelijk met keizer Frans Jozef I keizerin van Oostenrijk en vanaf 8 juni 1867 tevens koningin van Hongarije. Ze is algemeen bekend onder haar bijnaam ‘Sisi’, zoals haar familie haar noemde. In de titel van de enigszins op haar leven gebaseerde filmtrilogie werd haar bijnaam Sissi gespeld. Koning Gorilla was de bijnaam van Willem III (1817–1890). *Uit het leven van Koning Gorilla* was een anoniem verschenen pamflet en alhoewel Koning Willem III nergens met naam en toenaam werd genoemd, was het iedereen duidelijk dat het over de toenmalige koning ging. Het was immers een publiek geheim dat Koning Willem III geen fijnzinnige persoonlijkheid bezat. Het pamflet kwam uit socialistische hoek en verscheen aan de vooravond van de zeventigste verjaardag van de koning op 19 februari 1887.

¹¹⁹ Kloos 1986, p. 7-8. Zie voor de spelling ‘Reiffert’ noot 162.

¹²⁰ *Ibid.*, p. 278. Ook hier is de spelling ‘Reiffert’ van Prick.

Kloos meldde als noot bij de ‘Binnengedachten’, waarin hij zijn problematische geboorte beschreef:

Deze geboortehistorie, wat de uiterlijke bijzonderheden, ook het feitje van het opeens oogenschijnlijk doodgaan, maar dan weer ademen, betreft, werd mij in 1895 meegedeeld door een ooggetuige, de toen op het Amsterdamsche Begijnhof wonende Mej. A.V. (1810–1901).¹²¹

Heeft Kloos zijn geboorte gedramatiseerd, of benadert zijn weergave de werkelijkheid? Om die vraag te beantwoorden moeten wij vooruitlopen op de geschiedenis; voor de naspeuringen is het van essentieel belang te weten dat de vader van Willem na de dood van zijn vrouw hertrouwde, zoals wij later nog zullen beschrijven, met een weduwe De Roever. Met deze achtergrondkennis valt ‘Mej. A.V.’ eenvoudig te identificeren. Het gaat om Anna Verkerk, die jarenlang op Begijnhof 25 woonde.¹²² Op dat adres stond ook Johanna Catharina Petronella de Roever ingeschreven, net als Anna Verkerk katholiek. Kloos herinnerde zich dat hij in zijn jeugd bij deze ‘oma’ De Roever logeerde, toen die op de Nieuwendijk woonde, schuin tegenover manufacturenmagazijn Schade en Oldenkott, samen met een ‘toen ongeveer vijftigjarige dochter’ en een ‘in 1810 geboren’ huisgenoot.¹²³ Volgens de ringregisters stonden, tot hun verhuizing naar het Begijnhof, de ‘naaisters’ Johanna de Roever (Willems ‘oma’) en Anna Verkerk ingeschreven op Nieuwendijk 205.¹²⁴ Dat Anna Verkerk ten tijde van de geboorte van Willem Kloos als naaister bij zijn vader werkzaam was is geen al te boude veronderstelling. Het is zelfs mogelijk dat de kleermaker zijn tweede vrouw, weduwe De Roever, via Anna Verkerk heeft leren kennen. In ieder geval heeft Kloos het verhaal van zijn geboorte niet verzonnen, zoals Prick min of meer suggereerde.¹²⁵

Ruim drie weken na zijn geboorte werd, op zondag 29 mei, het jongetje samen met twee meisjes in de Amsterdamse Nieuwe Kerk volgens de Nederlands Hervormde rite gedoopt door de kerkhistoricus professor W. Moll (1812–1879).¹²⁶ ‘Wanneer uitkomt wat gij gezegd hebt, hoe moeten dan de leefwijze en het werk van de jongen zijn?’ preekte Moll aan de hand van Richteren 13 vers 12, een tekst over de op handen zijnde geboorte van Samson.¹²⁷ In de dagen van dominee Moll ging men uit van de Statenvertaling: ‘Wat sal des knechtens wijze ende sijn werck sijn?’ Dat het kind nimmer de oren zou lenen aan de lokstem van een ondeugende wereld, maar onbesmet van zonde zou blijven, was de wens die Moll de

¹²¹ Kloos, ‘Binnengedachten CDXXVIII’, mei 1929, p. 489.

¹²² In Kloos 1986, p. 282-283 merkt Prick op dat Kloos ‘de identiteit’ van deze ooggetuige van zijn geboorte niet heeft prijsgegeven en dat ook Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe in *Het Menselijk beeld* geen nadere mededelingen doet.

¹²³ Schade en Oldenkott (ook wel het manufacturenmagazijn ‘Keizershof’) bevond zich aan de Nieuwendijk 194-196. Kloos vergist zich in het geboortjaar van Anna Verkerk; zij is van 9 maart 1811.

¹²⁴ In mei 1892 verhuizen zij naar het Begijnhof.

¹²⁵ Zie voor het Begijnhof en Nieuwendijk: Ringregisters in het Stadsarchief Amsterdam en voor Kloos’ herinnering: Kloos 1986, p. 26. Zie voor zijn verblijf bij ‘oma’ De Roever p. 22.

¹²⁶ Archief van de Nederlandsche Hervormde Kerk te Amsterdam, Doopboek van de Nieuwe Kerk, Stadsarchief Amsterdam, 378.928.

¹²⁷ Michaël 1965, p. 30. De preken van Willem Moll zijn bewaard: Moll-archief, XX C4i, BC. Helaas ontbreekt de preek van 29 mei 1859. Toen Michaël het archief raadpleegde, was deze preek kennelijk nog niet zoek. Wij volgen hier zijn weergave, wetende dat Michaël niet zelden romantiseert.

gelukkige ouders meegaf. Daarop beloofde het echtpaar hun zoon in christelijke deugden groot te brengen.

Elf maanden daarvoor, op 17 juni 1858, waren zij - Johannes Kloos (31 jaar) en Anna Cornelia Amelse (25 jaar) - in aanwezigheid van grootvader Kloos en grootmoeder Amelse in de echt verbonden. Twee broers van de bruidegom, de instrumentmaker Frederik Johannes Kloos en de kunstlakker Hermanus Kloos, waren getuigen bij het huwelijk evenals de onderwijzer Jan Arend Jurriaan Schokking (1829-1890), een zwager van de bruidegom.¹²⁸ Van een kerkelijke inzegening kwam het niet.

Nog geen jaar na hun huwelijk verhuisde het gezin Kloos, in april 1860, van de Botermarkt naar het Singel 524, bij de Openhartsteeg. Dat bleek een plek des onheils. Vanaf dit adres moest Johannes Kloos jr., tot tweemaal toe naar het kerkhof. Na het overlijden van zijn 28-jarige vrouw aan tuberculose en de dood van zijn jongste zoon bleef hij eenzaam achter met peuter Willem.¹²⁹ En alsof de ellende nog niet groot genoeg was overleed op 11 januari 1861 zijn schoonmoeder.¹³⁰

De weduwnaar bracht de kleine Willem voorlopig onder bij zijn vader en diens tweede vrouw, maar niet voor lang. De 35-jarige Johannes Kloos jr. hertrouwde een jaar na het overlijden van Willems moeder met de burgemeestersdochter Sophia Petronella van Beresteijn. Sophia was een jaar ouder en weduwe van koopman Willem Johannes de Roever, die in 1857 was overleden.¹³¹ De vader van Willem verzuimde om de bij zijn tweede huwelijk noodzakelijke inventaris van het eigendom van zijn enig kind op te maken – een verplichting volgens

¹²⁸ Zie voor dit alles de Trouwakte in het Stadsarchief Amsterdam, bevolkingsregister 1858, 5.23. Een kerkelijke inzegening is niet bekend. De grootvader van Willem Kloos, Johannes Kloos (1799-1870), trouwde in 1822 met Christina Hartman (1792-1833). Uit dit huwelijk werden de volgende kinderen geboren: Wilhelmina Maria (1822) Frederika Christina (1823), Johannes Kloos jr. (1826), de vader van 'onze' Willem, Frederik Johannes (1829) en Herman (1831) de kunstlakker. Uit een tweede echtverbintenis, met Wilhelmina Tuijn (1811-1881) werd Johannes Theodorus (1845) geboren. Zie voor deze gegevens: het Bevolkingsregister Stadsarchief Amsterdam 1851-1853. Frederika Christina Kloos trouwde met de onderwijzer Jan Arend Jurriaan Schokking.

¹²⁹ Kloos, 'De jonge dichter Theun de Vries', juli 1934, p. 83-84 vermeldt dat zijn moeder in 1860 'in de longen aangetast, heftig weenend overleed'.

Heden overleed mijne geliefde Zuster Catarina Hebert, Wed. C. Amelse, in den ouderdom van ruim 60 Jaren, tot droefheid van mij en haar Behuwdzoon.

J. Hebert Wed J.W. Veer J. Kloos Jr. Amsterdam, 11 Januarij 1861 Op begeerte van de Overledene zullen er geene uiterlijke teekenen van Rouw worden aangenomen', *Algemeen Handelsblad*, 17 januari 1861

¹³¹ Trouwakte in bevolkingsregister Stadsarchief Amsterdam. Willem Johannes de Roever was overleden op 9 oktober 1857 op 30-jarige leeftijd.

De rouwadvertentie (zie Centraal Bureau voor Genealogie) luidde:

Heden overleed tot innige droefheid van mij, zijne Moeder, eenige Zuster en verdere Betrekkingen mijne hartelijk geliefde Echtgenoot Willem Johannes de Roever, in den leeftijd van 30 Jaren, na eene langdurige kwijnende Ziekte van Veertien Maanden, na voorzien te zijn geweest van de laatste H. Sacramenten der Stervenden; mij een Kind nalatende, welke nog te jong is zijn verlies te beseffen. Amsterdam, 9 October 1857

S.P. van Beresteyn
Wed. De Roever

Streckende deze tot algemeene Kennisgeving aan Familie, Vrienden en Bekenden, zoo binnen als buiten de Stad.

Zie voor de familie Van Beresteijn noot 139 en 186 in dit hoofdstuk.

artikel 407 van het Burgerlijk Wetboek. Deze omissie had, zoals wij nog zullen zien, verstrekkende gevolgen.¹³²

Hermanus Kloos en Jan Arend Jurriaan Schokking waren ook bij het tweede huwelijk van Johannes Kloos jr. de (gebruikelijke) getuigen. Het huwelijk werd dit keer wel kerkelijk ingezegend: donderdag 14 november 1861 vond zowel het burgerlijk huwelijk als de kerkelijke inzegening plaats.¹³³ Ds. C.S. Adama van Scheltema (1815-1897), een krachtig bestrijder van alcoholmisbruik onder de arbeiders, leidde de dienst in de Nieuwe Kerk. Dat paste goed bij de, eerder met de katholieke De Roever getrouwde, gelovige, nieuwe mevrouw Kloos.¹³⁴ De kleine Willem zou haar steile karakter spoedig leren kennen en dat niet tot zijn genoegen. Ook de aanwezigheid van een stiefbroer, de dan tienjarige Hendrik de Roever, bezorgde de peuter geen vreugde, om het voorzichtig te formuleren.¹³⁵

In mei 1865 verhuisde het gezin naar de Herengracht 411, bij de Beulingstraat.¹³⁶ Dit smalle halsgevelspand, dat timmerman Gijsbert Pietersz. in 1670 bouwde, vormt samen met het pand 409 'de tweelingbroertjes'.¹³⁷ In dit grachtenpand had vader Kloos tot 1910 zijn kleermakerij. Hij verhuurde er ook kamers en er was ruimte voor verwanten.¹³⁸ Zo woonde tussen 1876 en 1879 (in de hbs-jaren van Willem) een zuster van mevrouw Kloos, Johanna Louisa van Beresteijn (1837-1896), bij de Kloosen. Zij sprak goed Engels en maakte haar neefje met die taal vertrouwd. Daarvoor had ene Muller, een kantoorbediende uit Pruisen, als 'inwonende bij Kloos' een kamer bevolkt.¹³⁹ Toen het gezin het pand aan de Herengracht net

¹³² Zie hiervoor paragraaf 4.4

¹³³ *Duplicaat trouwboek der Nieuwe Kerk begonnen 1 Januari 1850 te Amsterdam*, Stadsarchief Amsterdam inv. nr. 378.1215.

¹³⁴ De Ringregisters vermelden bij Willem Johannes telkens 'R.C.' en bij Sophia Petronella Beresteijn steeds 'N.H.', evenals bij hun zoon Hendrik Johannes. De ouders van Willem Johannes waren Hendrik Johannes de Roever en Joanna Kerkvliet. Willem zou bij 'oma' De Roever tot haar dood in 1873 in de zomervakanties logeren. Zie paragraaf 2.3.

¹³⁵ Hendricus Johannes de Roever (3 augustus 1851–21 februari 1887) was volgens het militieregister 'kantoorbediende'. In het *Nieuws van den Dag* van 25 februari 1887 vermeldde:

Heden overleed in den ouderdom van ruim 35 jaren, de Heer Hendrikus Johannes de Roever, geliefde Zoon, Behuwdzoon en Broeder van S.P. Kloos-Van Beresteijn. J. Kloos Jr. Willem Kloos. Amsterdam, 21 Febr. 1887.

Op 9/10 maart 1887 schreef Kloos op een kaartje aan Verwey: 'Albert, ik herinner me daar, dat ik morgen (Donderdag) naar het kerkhof moet om 3 uur. Ik kom daarom morgen avond bij je, om half zeven.' Het is mogelijk dat dit bezoek aan een kerkhof met de begrafenis van zijn stiefbroer te maken heeft. In: Van de Schoor en Brinkman 2008, p. 97. In het *Nieuws van den Dag: kleine courant* van 23 maart stond het volgende berichtje:

Voor de vele bewijzen van deelneming bij het overlijden van onzen geliefden Zoon, Behuwdzoon en Broeder Hendrikus Johannes de Roever, betuigen wij onzen hartelijken dank, S.P. Kloos-Van Beresteijn J. Kloos jr. Van Beresteijn Willem Kloos Amsterdam, maart 1887.

Verdere gegevens over deze stiefbroer ontbreken.

¹³⁶ Stadsarchief Amsterdam. Volgens het Ringregister is het gezin vanaf mei 1865 op Herengracht 411 ingeschreven. (inv. nr. 5006, 740). Toen de familie dit pand betrok was het Herengracht 424; na de omnummering van 1874 werd het 411. Michaël 1965 heeft het over nummer 455 en Prick 1986 volgt hem daarin.

¹³⁷ Spies, Klein, Smit en Kurpershoek 1991, p. 149.

¹³⁸ In de loop der eeuwen zijn 'de tweelingbroertjes' door verschillende middenstanders bewoond: kleermakers, een kruidenier, een boterhandelaar, een wijnhandelaar etc. De kleermaker Alexander Mok (1886-1943), in 1943 in Sobibor vermoord, richtte na Kloos zijn bedrijf in op nr. 411.

¹³⁹ Zie voor deze gegevens: ringregister inv. nr. 5006, 740. Bij Johanna Louisa wordt vermeld 'Ambtshalve Manchester'. Herman Jacob Johannes Muller woonde tussen 1872 en 1876 bij de Kloosen. In 1936 schreef Kloos dat hij veel gehad heeft aan 'een aangehuwde tante van mij, mejonkvrouwe Cornelia van Beresteyn [...] die goed Engelsch kende, want zij had dikwijls in Manchester gelogeed bij haar ouderen broer Marcellus Albertus.' Zie:

had betrokken, woonde Kloos' oudtante Johanna Hebert, weduwe Veer, een aantal maanden voor haar overlijden bij het gezin in huis.¹⁴⁰ Deze oudtante liet Willem nog een erfenisje na, zoals later zou blijken.¹⁴¹

Het gehuurde huis aan de chique Herengracht bezat zelf weinig allure. Het was een smal pand waarin, in Kloos' herinnering, de trap als een kurkentrekker omhoogschoot. Een eigen studeerkamertje had Willem niet.¹⁴² Zijn slaapplek bevond zich vele trappen naar boven. Als vijf/zes-jarige moest hij in de schemering twee verdiepingen omhoog om, zoals hij het later formuleerde, zijn 'bedje te bereiken'.¹⁴³ Dat vond hij wat griezelig. In 1929, typeerde hij de woning als 't koele, harde huis, dat leek een dichte Kist'.¹⁴⁴ Die koele en harde sfeer van het huis werd voor een belangrijk deel veroorzaakt door zijn stiefmoeder.

Kloos, 'De dichter Werumeus Buning'. In: *De Nieuwe Gids*, september 1936, p. 240. Petronella (Nelly) Cornelia van Beresteijn, uit Voorburg, woonde volgens het Ringregister tussen 1888 en 1891 bij de familie Kloos. Toen woonde Willem allang op kamers. Kloos heeft deze tante, bij wie hij in 1885 enige tijd logeerde, herdacht met het sonnet 'Ter hooge nagedachtenis van mijn aanverwante Fr. Petronella Cornelia van Beresteyn (1834-1913)', in *De Nieuwe Gids*, 1931, II, p. 244, dat aanheft: 'O, Vrouwe, vlotte, lieve flinke Vogel, puur en teêre/Me als kind reeds lievend.' Hier geciteerd uit: Kloos 1986, p. 284. Het in dit sonnet door Kloos vermelde geboortjaar is niet correct; het moet 1836 zijn.

In 1913 plaatsten Willem en zijn vrouw Jeanne de volgende advertentie:

Heden overleed onze lieve Tante Jonkvr. P.C. van Beresteyn
in den ouderdom van 76 jaren.
Willem Kloos
Jeanne Kloos-Reijneke van Stuwe
's-Gravenhage, 28 September 1913
Volstrekt eenige kennisgeving.

(Centraal Bureau voor Genealogie)

Het was niet de 'Volstrekt eenige kennisgeving', want een andere advertentie luidde:

Den 28en September
is te 's-Gravenhage overleden Jonkvrouwe
Petronella Cornelia van Beresteijn
in den ouderdom van 76 jaar.
E. Bolkesteijn jr. Exec. Test.
Volstrekt eenige kennisgeving

Jeanne en Willem Kloos en ook de executeur-testamentair noemen haar 'Jonkvrouwe'; inderdaad was een tak van de Beresteijns adellijk, maar dat gold niet voor de familie van Kloos' stiefmoeder, die hij in zijn annonce 'tante' noemt. Het Streekarchief Midden-Holland (bron 1850-1860; wijk B deel 2, p.122) levert het volgende op over het gezin Beresteijn in die tijd (een aantal kinderen waren al op zeer jonge leeftijd gestorven):

Johan Louis van Beresteijn (geh.; geb. 02-02-1802 te Reeuwijk) (beurtschipper; nh [Ned. Herv.]) (komt 1823 uit Reeuwijk) gehuwd met Pieterella Cornelia Jurgenson (geh.; geb. 15-02-1803 te Amsterdam) (lut [Luters]) (komt 1823 uit Reeuwijk) kinderen ten tijde van registratie:

Johan Louis van Beresteijn (ongeh.; geb. 23-02-1844 te G) (nh)

Helena Elisabeth van Beresteijn (ongeh.; geb. 04-02-1830 te G) (nh)

Petronella Cornelia van Beresteijn (ongeh.; geb. 09-10-1836 te G) (scholier; nh) (dus niet uit 1834 zoals Kloos dacht)

Johanna Louisa van Beresteijn (ongeh.; geb. 25-10-1837 te G) (scholier; nh)

Woonachtig: Oosthaven 107 Gouda.

¹⁴⁰ Zie ook paragraaf 4.4.

¹⁴¹ Idem.

¹⁴² Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 18.

¹⁴³ Kloos, 'Van Alphen en De Génestet', in: *Letterkundige inzichten en vergezichten X. Nieuwere Literatuurgeschiedenis (XV)*, Amsterdam z.j., p. 9.

¹⁴⁴ Kloos 1986, p. 280.

2.2 Een boze stiefmoeder

Het valt op dat Kloos vooral in de laatste decennia van zijn leven bij herhaling klaagde over zijn eenzame jeugd en de slechte behandeling door zijn stiefmoeder. Uit zijn herinneringen komt het beeld van verwaarlozing en eenzaamheid naar voren. Daarvoor – voor het midden van de jaren twintig van de twintigste eeuw – maakte hij slechts sporadisch melding van zijn getormenteerde jeugd.¹⁴⁵ Een uitzondering daarop was het sonnet dat hij als vierendertigjarige ter nagedachtenis van ‘oma’ De Roever dichtte; waarin frases voorkwamen die hij later veelvuldig zou gebruiken wanneer hij terugkeek op zijn jeugd.

Geplaagd door mensjes, die mij ruw, – mij, deerlijk,
Diep-voelend kind, – behandelden mij, kindje,
O doodlijk eenzaam, al te arm, àl te arm kindje,
Dat toch zich zelf voelde in zich zelf zo heerlijk.¹⁴⁶

Juist het gegeven dat hij niet uitsluitend op oudere leeftijd over zijn ‘nare’ jeugd berichtte, maakt het waarschijnlijk dat hij inderdaad geen prettige kindertijd heeft gehad. Zowel zijn eerste biografie De Raaf als zijn laatste, Slijper, zijn van mening dat Kloos een juist beeld van zijn jeugd heeft geschetst. Zo schreef Kloos’ bewonderaar De Raaf:

In de gedichten van zijn laatste jaren komen de klachten over de liefdelooze behandeling die hij als kind ondervond, zóó herhaaldelijk voor, dat we wel moeten aannemen dat deze jeugdervaringen een blijvend invloed op zijn stemmingen en zijn karakter hebben gehad en de aangeboren melancholie hebben versterkt.¹⁴⁷

Slijper volgt hem daar min of meer in:

Hoewel Kloos ook in deze herinneringen een zelfbeeld cultiveert waarbij hij zich onophoudelijk presenteert als diepzinnig en gevoelig denker, toch zijn er genoeg passages waarin hij een onopgesmukt beeld lijkt te geven. Juist de tegenstelling tussen allerlei ijdele en gezochte gedachten maakt dat de trieste herinneringen aan zijn jeugd tot de overtuigendste gedeelten van zijn memoires behoren.¹⁴⁸

Dat er vaak geen prettige sfeer heerste in het huis aan de Herengracht blijkt ook uit een anekdote van Simon Vestdijk, waarin die verhaalt hoe zijn vader ‘Kloos’ als scheldwoord gebruikte: ‘De antipathie voor Kloos had een sterke sociale achtergrond. Vestdijks grootvader van moederszijde kende namelijk de vader van Kloos en placht in huiselijke kring verslag uit te brengen van diens jeremiades over een zoon die niet deugen wou.’¹⁴⁹

Uit gesprekken met Kloos en lezend in diens ‘Binnengedachten’, die Kloos vanaf 1924 in *De Nieuwe Gids* publiceerde, reconstrueerde De Raaf de onplezierige vroegste jaren van de

¹⁴⁵ Zaal 1965, p. 2.

¹⁴⁶ Kloos 1986, p. 282. Zie ook noot 189.

¹⁴⁷ De Raaf 1934, p. 5.

¹⁴⁸ Slijper 2012, p. 254; De Raaf 1934, p. 5.

¹⁴⁹ Visser 1987, p. 52. Zie ook p. 40, voetnoot 184.

dichter. De jongen mocht zich niet of nauwelijks bewegen, niet hard praten, kreeg weinig te eten en ontving geen liefde. Kloos' 'Binnengedachten DVII' uit 1930 liegt er niet om:

Ja, 'k leefde, heel mijn jeugd, als schrale Muis in enge klem.
Want ging 'k iets doen of zeggen, mooi-spontaan, onmiddlijk rem
Wierd, aan mijn voet of mond gelegd, maar had 'k dan strikt gezwezen
Een paar uur lang, zei 't Stiefmens luid zichzelf, dat wel terdege
Een Kind moet slecht zijn, dat niet praatte.

Als kind wist Kloos niet dat de vrouw 'het kleine bleke mensje, dat nooit het woord tot mij richtte, behalve kortaf als zij mij niets te verwijten meende' en 'die in huis oppermachtig heerschte', zijn eigen moeder niet was.¹⁵⁰ 'Eerst op zijn achttiende jaar', tekende De Raaf op,

toen hij voor de militie zijn geboortebewijs nodig had, werd hem plotseling duidelijk wat de oorzaak was van het zoo diep gevoelde leed. Een vrouwelijke verwante, die aan het sterfbed van zijn moeder had gestaan, deelde hem op zijn navragen toen mede, dat zijn moeder, kort na de geboorte van een broertje dat spoedig overleed, kermend van smart over het lot van haar kinderen uit het leven was gescheiden.¹⁵¹

Kloos zelf schreef daarover:

Mijn eigen moeder [...] die stierf toen ik één jaar oud was, had ik nooit gezien, en vóór het jaar, dat ik mij voor de militie moest opgeven, had ik zelfs nooit van haar [...] bestaan [...] gehoord. En geen der drie andere huisgenooten, mijn stoïsch-levende en strikt-brave vader, die nooit meer tegen mij zei dan wat hij nodig vond om te zeggen, en zijn nog minder tegen mij sprekende tweede vrouw, zowel als haar 8 jaren ouder dan ik zijnde vóórzoön, die Henri de Roever heette, deden in mijn presentie altijd, alsof ik er eigenlijk niet was en ook met elkaar wisselden zij hoogst zelden een enkel woord.¹⁵²

Het is aannemelijk dat Kloos inderdaad niet wist dat zijn vaders vrouw zijn moeder niet was en dat pas op zijn achttiende, bij de loting voor militaire dienst, vernam. De loteling moest een geboortebewijs overhandigen, zeker indien men aanspraak wilde maken op vrijstelling - en dat wilde Kloos. Het militieregister vermeldt dat Willem Kloos als 'eenig wettige zoon' werd vrijgesteld.¹⁵³ Hendrik was immers, dat bleek nu, zijn stiefbroer - de enig wettige zoon van zijn stiefmoeder.¹⁵⁴

Opmerkelijk is hier de verklaring die Kloos' echtgenote Jeanne gaf. Zij merkte op dat het 'in die dagen' niet ongewoon was dat er gezwezen werd over het feit dat niet alle zussen en broers dezelfde vader en moeder hadden.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Hier geciteerd uit Kloos 1986, p. 9.

¹⁵¹ De Raaf 1934, p. 5.

¹⁵² Kloos, "'t Algemeene en 't eigene', in: *De Nieuwe Gids* 51 (1936), dl. II, oktober 1936, p. 324.

¹⁵³ Kloos kreeg lotnummer 1465. Archief van de Secretarie; Afdeling Militaire Zaken en rechtsvoorgangers 5182.3942, Stadsarchief Amsterdam.

¹⁵⁴ Zie voor de loting en de militie verder noot 352.

¹⁵⁵ Kloos-Reyneke van Stuwe, *De Waarheid*, p. 10.

Later vereeuwigde Kloos de stiefmoeder in talloze ‘Binnengedachten’ als ‘een onnoozle Vrouwe/Die ‘k Moeder noemde’ (CXLIII), ‘t ijsig-zwijgende Vrouw-mens’ (CDXXI), ‘de IJskille’ (CDLIII), ‘t Stiefmens’ (CDXLVII), ‘de Vrouw die mij gebood’ (CDLXIX) en ‘met ogen, wezenloze, die ‘k diep vreesde; snauw op snauw/Was ‘t ál, wat ‘k twintig jaren van haar hoorde’ (DCCXXXVI).¹⁵⁶

Van zijn vader, volgens Kloos ‘een onberispelijk-braaf en volstrekt niet onverstandig man’, kwam zelden steun.

De Vader me ongenaakbaar bleef, onbuigbaar-stijf, strak, één,
Recht steeds van geest en leven, lijk ik zelf nog, maar iets weten
Kón hij, nog wou hij van ‘t wijd stormen, waarin neergesmeten
En weer geheven worden teêre bleeken.

[...]

En, als steen-zélf, gezeten
Vreezend aan tafel, hoorde ik schaars iets praten. Weinig eten
Gewierd mij, iets méér aan ‘t ijsig-zwijgend
Vrouw-mensch scheen
Min noodig, schoon haar eigen zoon glad schranste, wen alleen
Met háár en mij hij gretig zich vergastte aan beetre beten,
Raadslig bewaarde. Klein, verlegen zweeg ik ‘k dan:
‘k moest vergeten:
Ik heette gulzig, wen ‘k wat vroeg.¹⁵⁷

Niet alleen in zijn ‘Binnengedachten’, maar ook in zijn recensies in *De Nieuwe Gids* blikte Kloos in de laatste decennia van zijn leven veelvuldig terug op zijn jeugd. In een bespreking getiteld ‘Een belangwekkend en nuttig boek van Dr. P.A. Dietz’ noemde hij zijn stiefmoeder ‘de straffe bestuurster van mijn bestaan’ en vermeldde dat hij ‘schraal gevoed’ werd, ‘schraalder dan de drie andere huisgenoten en ook zelfs dan het dienstmeisje, zoodat ik bleek bleef zien en als langste van het huishouden [...] mij wel eens tamelijk onzeker op mijn schrale lange beenen voelde staan.’¹⁵⁸

¹⁵⁶ Kloos 1986, p. 279.

¹⁵⁷ Willem Kloos, ‘Binnengedachten CDXXI’. In: *De Nieuwe Gids*, april 1929, p. 393. Uit Kloos 1986, p. 306: ‘De ijsige sfeer in Kloos’ ouderlijk huis is wel het aangrijpendst opgeroepen in ‘Binnengedachten MXCVI’ (*De Nieuwe Gids*, 1937, I, p. 453):

Tehuis gepraat
Nooit wierd: kort-stroef slechts sprak men, en daar ‘k liever mij niet laken
Hoorde, bleef ‘k op mijn Chippendale gezeten, mij vermaken
Met vrome plaatjes in droge oude boekjes: zwijgend kwaad
Soms wierd ‘k: langzaam at ik, ziend soms schuin naar rode daken
Uit achterraam des huizes. Kinderen hoorde ik, die daar braken
Vrolijk zich toegang naar balkon. Zelf mocht ‘k geen enkle Daad
Toen doen, noch spreken: ‘k zat maar, las wat, stil inwendig raad
Ik zocht, maar vond niets. Hooguit boven mij gestadig staken
Twee bleke hoofden, die stil wisten: met dat kind te maken
Niets heb ‘k: ‘t bestaat ons slechts heel zijdelings.

¹⁵⁸ Kloos, ‘Een belangwekkend en nuttig boek van Dr. P. A. Dietz’, juni 1931, p. 700. Zie ook Kloos 1986, p. 20.

Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe scherpte dit beeld van een ijzig stugge en een liefdeloze vrouw extra aan: Willem kreeg in het geheel geen liefde van de vrouw die hij zijn moeder waande. 'Ben ik dan zoo'n ellendig ondeugend kind?' vroeg hij zich af.¹⁵⁹ In zijn herinnering gaf zijn (stief)moeder hem slechts eenmaal een zoen, toen hij drie maanden lang het ziekbed moest houden. Jeanne beschreef dit met de woorden die zij, als zo vaak, van haar Willem leende:

Toen hij elf was, werd de kleine Willem door een ernstige tyfus aangetast. [...] Op een avond kwam de dokter, en den toestand vrijwel hopeloos achtende, zeide hij, den volgenden morgen terug te zullen komen, om den dood te constateren. Toen... Voor de eerste maal in zijn leven boog de stiefmoeder zich over hem heen, en... gaf een zoen aan, zooals zij meende... *het stervende kind*.¹⁶⁰

Kleine Willem zweefde op de rand van de dood.

Halfdood geboren, heb ik reeds als kind alle mogelijke ziekten door moeten worstelen, van welke andere kinderen er slechts een of twee krijgen te ondergaan. Eens bv. – ik herinner het mij nog als den dag van gisteren – werd ik als elfjarigen op een kwaden of. laat ik zeggen, een goeden morgen wakker en voelde me in volstrekte onmogelijkheid om op te staan – ik had mij toen al een week of wat lang, minder energisch-inwendig dan gewoonlijk gevoeld. De oude dokter [...] betaste en beluisterde mijn uit de kluiten gewassen, beenig lichaam overal, en zei toen half fluisterend, maar met mijn scherp gehoor verstond ik hem opperbest: 't Is goed, dat u mij heeft laten halen, want het staat met Willem niet goed.' En toen kwam er een crisis, die wekenlang heeft geduurd. [...] En eindelijk na 3 weken kwam de dokter, zooals altijd 's middags. Ik lag doodsbleek en roerloos bijna zonder eenig vlees op mijn botten meer, en zei – hij dacht dat ik niets meer hoorde – 'ja, vanacht loopt het af, morgenochtend kom ik terug.' En de nacht daarop was inderdaad verschrikkelijker dan alle vorige: tusschen steile grijze rotswanden viel ik aldoor naar beneden en gaf mij gewillig over daaraan, want ik begreep, dat dit het einde zou zijn, en ik vond het best.¹⁶¹

Maar hij stierf niet, tot verbazing van de huisarts, dokter Reyffert (1811-1874): 'Ik geloof dat de jongen veel sterker is dan ik had verwacht. Nu zullen wij hem er wel weer bovenop halen.'¹⁶²

¹⁵⁹ In: Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 10.

¹⁶⁰ Ibid., p. 11.

¹⁶¹ Hier geciteerd uit Kloos, 'Dr. H. Gerversman over zijn Zwitsersche reis', in: *De Nieuwe Gids*, augustus 1935, p. 160. Zie ook Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p 10-11.

¹⁶² Kloos, 'De dichter Werumeus Buning'. In: *De Nieuwe Gids*, september 1936, p. 240-241. Dr. M.H. Reyffert was de rooms-katholieke huisarts van de familie Kloos. Oudtante Hebert heeft hem ook in haar testament genoemd. Zie noot hoofdstuk 4. In zijn 'Verantwoording' (p. 277) schrijft Prick: 'Door Kloos verdefteigde familienamen als bijvoorbeeld Reyffert en Hébert werden versoerd tot Reiffert en Hebert. Elk door Kloos verstrekt jaartal van overlijden van deze of gene bloedverwant werd nagetrokken, in heel veel gevallen onjuist bevonden en vervolgens stilzwijgend gecorrigeerd.' In het bevolkingsregister 1851-1853 wordt echter Marcus Henricus Reijffert vermeld, 'Med. Doctor', geboren 13 oktober 1811 te Enkhuizen, wonend N.Z. Voorburgwal, rooms-katholiek. En in verschillende geboorte- en rouwadvertenties die Reyffert in het *Algemeen Handelsblad* plaatste staat steeds M.H. Reyffert. Ook in zijn eigen overlijdensadvertentie wordt hij Marcus Henricus Reyffert genoemd. Kloos zat er met zijn spelling dus niet naast. Hij had in ieder geval niets moedwillig 'verdefteigd'.

Willem overleefde de tyfusepidemie die in 1870-1871 Amsterdam trof en waaraan de grootvader van Willem – opa Kloos – en diens schoondochter Anna, de vrouw van Hermanus de kunstlakker wel bezweken, samen met vele tientallen andere Amsterdammers.¹⁶³ Voor hem viel de ‘schade’ mee: een jaar onderwijsachterstand, want na zijn herstel kon hij niet onmiddellijk terug naar school. Om verder aan te sterken werd Willem naar Gouda gestuurd, naar de ouders van zijn ‘moeder’. Daar bracht hij, aan de Oosthaven, een prettige tijd door. Ook later logeerde hij er in de zomervakanties. Even ver van huis – even ver van ‘moeder’.

De wijze waarop zijn stiefmoeder hem had behandeld, zou hij haar nooit vergeven; zo droeg hij haar het volgende voorval na. Op zekere dag kreeg Kloos een hondje cadeau, dat hij Hektor noemde. Net als Willem mocht het hondje zich nauwelijks verroeren.

Als dertienjarige knaap had ik reeds een hond die ik [...] Hektor had genoemd. Hektor moest altijd op zijn kleedje liggen, zonder een kik te geven: hij mocht hoogstens zijn staart bewegen, als het maar niet te lang duurde, en het niet al te heftig ging.¹⁶⁴

---

¹⁶³ Johannes Kloos sr. overleed 10 maart. Vijf dagen later stond de volgende annonce in het *Algemeen Handelsblad*:

Heden overleed, na eene gelukkige Echtvereeniging van 27 jaren, mijn veel geliefde echtgenoot Johannes Kloos, in den ouderdom van ruim 70 jaren, diep bedroefd door mij, zijne Kinderen en Behuwdkinderen. W. Kloos-Tuijn.

Een dag na het overlijden van de grootvader van Willem Kloos stierf zijn tante Anna, echtgenote van Hermanus, 46 jaar oud. De *Amsterdamsche Courant* van zaterdag 19 februari 1870 publiceerde, zoals iedere maand, een ‘Staat der Overledenen te Amsterdam, gedurende de maand Januarij 1870’. Daaruit bleek dat de kindersterfte zeer hoog was.

In de maand Januarij zijn [...] overleden: 127 kinderen beneden den leeftijd van 1 jaar, d.i. ruim 21 pct. der sterfte, 243 kinderen beneden den leeftijd van 5 jaren, d.i. ruim 41 pct. der sterfte. Deze aantallen namen in de maanden na maart/april af.

In 1871 stierven in Nederland bijna 16.000 personen, merendeels kinderen, aan een pokkenepidemie. Michaël 1965, p. 35 vermeldt dat zich in die maand een epidemie in Amsterdam voordeed waaraan twee leden van de familie Kloos overleden. In de negentiende eeuw kwamen in Amsterdam verscheidene epidemieën voor. Tussen 1832 en 1867 werd de stad geteisterd door vier grote cholera-epidemieën met vele duizenden slachtoffers. De aanleg van waterleidingen bracht hierin verbetering. Voor de gewone man was een aansluiting te duur, hij kon terecht bij een tappunt. In augustus 1866 kende de stad 56 tappunten voor water, voor een emmer water à 1 cent. De Duinwater-maatschappij leverde, tegen betaling, ook water af bij abonnement aan percelen. In 1866 waren er 8505 abonnees. Groen jr. z.j., p. 94; Van Tijn 1965, p. 125. De hygiëne was vaak ver te zoeken in de hoofdstad in Kloos’ jeugdijaren. De Choleracommissie van 1866 constateerde:

In Amsterdam bestaat, wat het verwijderen van faecaalstoffen betreft, een opmerkelijk en nadeelig gebrek. De meeste mingevoeden hebben in het vertrek, dat zij bewonen, geene gelegenheid om gebruik te maken van een privaat. Het geheele gezin moet zich behelpen met een gemakoffertje, welks inhoud (politie-verordeningen verbieden het te regt) zij niet in de grachten, noch in de goten mogen uitstorten. De faecaalstoffen worden echter bij zoodanige gezinnen niet opgehaald, en toch zijn ze in de woonvertrekken, onder gewone omstandigheden, ongezond, en kunnen in de Choleratijden hoogst gevaarlijk worden.

Deze politieverordening werd niet gehandhaafd. Zie: Van Tijn 1965, p. 120. Zie ook hoofdstuk 3.

¹⁶⁴ Hier geciteerd uit: Kloos 1986, p. 208.

Kloos raakte gehecht aan Hektor, vertelde hij later aan zijn vrouw. Maar toen liet zijn 'moeder' zich weer eens van haar ongevoelige kant zien. Jeanne: 'Hector was hem een poosje een prettig gezelschap... Totdat hij eens op een middag van school komende, hoorde, dat het aan kennissen was weggegeven:...' Om vervolgens over haar 'schoonmoeder' te psychologiseren:

Zijn stiefmoeder had (met de eigenaardige geestesgesteldheid, die dikwijls is geconstateerd bij personen, die onmeedoogend-hard tegen hun medemenschen kunnen zijn) een voorliefde voor planten en voor dieren, in dit geval vogels. Op de breede vensterbank der huiskamer (waaronder zich het kastje bevond, aan Willem afgestaan, om er zijn boekjes en andere bezittingen in te bewaren – de eenige plaats, waar hij iets bergen kon) stond een heele rij kooitjes met kanaries er in. Als hij alleen in de kamer was, vermaakte hij er zich mee, hen antwoord te laten geven, als hij zelf het eerste geluidje maakte. En gaf hun namen: Geeltje, Moschje, Groentje, en zoo meer.¹⁶⁵

Zelfs zijn haardracht was hem een gruwel. In 1934 vertrouwde hij het papier als binnengedachte toe: 'Door 't onverbiddelijk altijd kort-gehouden stugge gele/ Haar dat mij deed gelijken op een Idiootje.'¹⁶⁶

En dan was er de acht jaar oudere stiefbroer. Wanneer Henri, 'zonder eenige reden' een boekje vol met inktvlekken had gespat, werd zijn vader erbij geroepen die zijn zoon het zwijgen oplegde 'en met kalme stevige hand', herinnerde Kloos zich, 'ontving ik dan een sterke lichamelijke afstraffing, ofschoon ik heelemaal niets had gedaan'.¹⁶⁷ In 1929 noteerde hij nog in 'Binnengedachten' dat zijn stiefmoeder, 'Vage Médéa, die schaars sprak', hem 'Sloeg, onverhoeds geroepen door haar eedle Zoon'.¹⁶⁸ Henri werd voorgetrokken: Willem kreeg geen boter op zijn brood, maar Henri werden allerlei lekkernijen voorgeschoteld.¹⁶⁹ En Hendrik klikte, waarop zijn stiefmoeder Willem steevast berispte.

En vooral als mijn stiefmoeder even weg moest naar een ander gedeelte der woning, en zij kwam terug na afloop van harer bezigheid, dan werd zij menigmaal apart genomen door een acht-jaar oudere stiefbroer, als die aanwezig was, en die

---

¹⁶⁵ Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 11-12; Kloos 1986, p. 328: 'Binnengedachten DCCCLXXVII' (*De Nieuwe Gids*, 1934, II, p. 433):

Hector, mijn trouwe kameraad, aan wie van binnen bond
Gemoedlijk voelen mij: hij was gewend mij me te delen
Door vragend aanzien wat hij wou, en 't ging mij nooit vervelen,
Dat zwijgend babbelen te ontraadslen; en precies verstond
Ook hij elk woord, wat 'k zei. Veel grachten liep ik met hem rond
Daaglijks en kon dan hartlijk-lachend alles van hem velen.
Thans zestig jaar geleden naar de allerdiepste grond
Van alles henen, laat hij zich op eens weer door mij strelen.

¹⁶⁶ Hier geciteerd uit: Kloos 1986, p. 290.

¹⁶⁷ Kloos, 'Een belangwekkend en nuttig boek van P. A. Dietz', juni 1931, p. 700.

¹⁶⁸ Hier geciteerd uit: Kloos 1986, p. 324.

¹⁶⁹ Hier geciteerd uit: *ibid.*, p. 285-286; 'Binnengedachten DLXXVIII' uit 1931.

fluisterde haar dan in, dat ik terwijl zij boven was, mijn voet onwillekeurig tegen de tafelpoot had bewogen, of op mijn ellebogen had gerust terwijl ik las. En dan barstte een onweertje van woorden los, dat echter gewoonlijk slechts een paar seconden duurde, omdat ik zwijgen had geleerd. Deed ik dat niet, dan werd ik twee hoog gestuurd.¹⁷⁰

In zijn 'Binnengedachten' noemde hij zijn stiefmoeder en zijn stiefbroer 'die twee verloornen' (CDLIII) en in zijn voorlaatste levensjaar nog (MCXLI) 'twee mensen-ratten [die] loerden of 'k mij bewoog en sneerden dan.'¹⁷¹ Willem Kloos zal zich hopeloos alleen gevoeld hebben.

Een liefdeloze jeugd als die van Kloos moet van invloed geweest zijn op de vorming van zijn karakter.¹⁷² Kloos zocht zelf zelden naar een verband tussen de koude behandeling in zijn jeugd en hem kenmerkende karaktertrekken, maar dat verband treffen wij wel aan in de biografie van Jeanne, die veronderstelde dat Kloos' 'stiefmoederlijke' opvoeding:

de oorzaak [is] geweest van Willem's troosteloze, eenzame jeugd, en versterkte den eenigszins melancholischen grondtrek van zijn aard, die, als een integreerend deel van zijn karakter, hem zijn geheele verdere leven is bijgebleven.¹⁷³

Eén gevolg van de kilheid van het ouderlijk huis heeft Kloos wel onderkend. De stille knaap was ervan gaan stotteren.¹⁷⁴

Wanneer ik als naif kind iets gedaan had, wat niet paste was ik vrijwel doodstil bang geworden en het goedvloeiend spreken leren b.v. van de letters 's' en 'k', die mij door mijn psychische zenuwtjes in de keel bleven steken, al kon ik die medeklinkers, als ik met mijzelf alleen was, heel goed vormen, lukte mij in het gezelschap van anderen alleen maar, als ik er niet aan dacht, dat ik ze zeggen moest. En ik ging dus een beetje stotteren. Dat heeft mijn hele eerste jeugd zo door geduurd, totdat mijn volkomen-eerlijke en verstandige en volstrekt niet kwade vader, die om de vrede met zijn tweede vrouw te bewaren, zich met die voorbijgaande huiselijke aangelegenheidjes liever niet bemoeide, en mij alleen een enkele keer een flink pak slaag gaf, als ik tegen die onplezierige zogenoemde moeder een paar seconden driftig had durven te worden, totdat mijn allernaaste bloedverwant, herhaal ik, zich

¹⁷⁰ Een binnengedachte uit 1930 ('Binnengedachten DL') Hier geciteerd uit Kloos 1986, p. 30.

¹⁷¹ Hier geciteerd uit Kloos 1986, p. 279.

¹⁷² Krawitz en Watson 2005, p. 25, 32.

¹⁷³ Kloos-Reyneke van Stuwe, *De Waarheid*, z.j., p. 9.

¹⁷⁴ Dat hij nauwelijks mocht praten komt ook in de volgende 'Binnengedachte' naar voren. In 1933, vijf jaar voor zijn dood, herhaalde hij zijn verdriet over zijn harde jeugd:

't Leven lijkt vreemd me. Als knaap nauw zei 'k wat en bewoog 'k me of gauw
Beval mij stem uit bleek, dof aangezicht, dat in de eng-ommuurde
Scheemrige kamer langs mijn kop keek op stil-strak verzuurden
Toon: 'Zwijg, ga naar je stoel terug!' O, die smal-nietige vrouw
Met oogen, wezenlooze, die 'k diep vreesde; snauw op snauw
Was 't àl, wat 'k twintig jaren van haar hoorde

eindelijk in verbinding ging stellen met Dr. Johann Eich op de Warmoesgracht te Amsterdam.¹⁷⁵

Dr. Eich, in 1827 geboren in het dorpje Weiss in de buurt van Keulen (Pruisisch sinds het congres van Wenen 1814-1815), kwam in 1875 naar Rotterdam als 'Dr. in de Philosophie'. Vanaf 1877 hield hij praktijk in Amsterdam, steeds met voorlopige verblijfsvergunningen.¹⁷⁶ Hij afficheerde zichzelf als 'Doctor in de Philosophie, Specialiteit ter genezing van Stamelaars, Stotteraars en andere Spraaklijders'.¹⁷⁷

Kloos plaatste zijn bezoeken aan Eich in de jaren 1875 en 1876. Als zeventienjarige, zo herinnerde hij zich, ging hij gedurende anderhalf jaar elke woensdag en zaterdag ruim twee uur naar de Pruis om van zijn spraakgebrek af te komen.

Als het om *Dichtung und Wahrheit* gaat kunnen wij stellen dat Kloos (ook) hier naar waarheid zijn herinneringen op schrift heeft gesteld, maar dat hij zich wellicht (zoals vaker) vergiste in de jaartallen: hij bezocht dr. Eich hoogstwaarschijnlijk in 1877, toen deze in Amsterdam praktijk hield, in of vlak na Kloos' hbs-tijd.¹⁷⁸

In de het *Algemeen Handelsblad* van zondag 9 januari 1876 kregen de lezers van de Amsterdamse krant van deze arts (toen nog gevestigd in de Rotterdamse Van Bakelstraat 12) een advertentie onder ogen: 'Nadere inlichting over den aard en de wijze mijner behandeling geeft mijne verhandeling over het stamelen en stotteren overgedrukt uit de Geneeskundige Courant No. 45, 46, 47 en 48.' De overdruk ging overigens meer in op de oorzaken van stamelen en stotteren dan op de behandeling. Als oorzaken stelde Eich dat er 'physieke' of 'psychische' zijn. Over het laatste concludeerde hij:

Terwijl de lijdende personen in de opvoeding een nadeeligen invloed ondervinden, hetzij door ruwe behandeling van de zijde der ouders, der leermeesters [...] meer door harde, dan door zachte discipline, of door gebrek aan geduld, overleg en bedachtzaamheid.¹⁷⁹

Een analyse die door Kloos werd gedeeld, zoals hij het ook eens zal zijn geweest met de opmerking van Eich dat 'de meeste spraakzieken' en 'alle stotteraars [...] eene levendige phantasie [hebben] en met een spraakzaam gevoel begaafd [zijn]'. Om te vervolgen: 'hunne

¹⁷⁵ Kloos 1986, p. 16-17; id., 'Over parapsychologie', juli 1936, p. 54-55; id., 'De Vreemdeling van Antoon Coolen', januari 1937, p. 54-55. In het laatstgenoemde artikel vermeldt Kloos Dr. Eich bezocht te hebben 'op de Warmoesgracht te Amsterdam'. Michaël 1965, p. 354 meent dat Kloos voor zijn spraaklessen naar Rotterdam ging. Volgens ringregister inv. nr. 5006, 740 kwam Johann Eich in mei 1877 vanuit Rotterdam naar de Herengracht 289. Daarvoor had hij echter ook al een praktijk in Amsterdam. In het *Nieuws van den Dag*, maandag 23 april 1877 stond de volgende advertentie:

Stamelaars, Stotteraars en andere aan eene gebrekkige spraak lijdende personen worden door mij dadelijk onder behandeling genomen en binnen korten tijd van hun gebrek genezen. Dr. Joh. Eich. Singel bij de Warmoesgracht no. 236. Na den 1n Mei Heerengracht bij de Oude Spiegelstraat 289.

De Warmoesgracht was een kleine gracht die tussen Singel en Herengracht liep. De Raadhuisstraat bevindt zich nu op de plek van de gracht, die in 1895 werd gedempt. Een jaar na zijn vestiging aan de Herengracht verhuisde Eich samen met zijn echtgenote Hennij Bade (in 1843 in Pruisen geboren) naar Leliegracht 39.

¹⁷⁶ De verblijfplaatsen van Eich zijn te achterhalen in de Vreemdelingenregisters in het Stadsarchief van Amsterdam (indexen). Hij heeft viermaal in Amsterdam om een verblijfsvergunning gevraagd: in 1855, toen nog als 'Koopman', 1877, 1880 en 1882. In dat laatste jaar wilde hij zich permanent vestigen.

¹⁷⁷ Adresboek der stad Amsterdam voor de jaren 1879-1880, Stadsarchief Amsterdam, filmno. 7780.

¹⁷⁸ Zie noot 175.

¹⁷⁹ Eich 1875, p. 10.

gedachten ontwikkelen zich ras en in zulke mate' dat 'de spraakwerktuigen niet in staat zijn, zich aan deze gedachtenvlugt aan te sluiten'.¹⁸⁰ Nadat Eich Willem Kloos met spiegelglaas en instrumenten onderzocht had, constateerde hij dat er niets aan Kloos' spraakorganen mankeerde. De oorzaak van zijn 'handicap' was dus psychisch en dan konden spraaktrainingen helpen.

Eich sprak bijna zuiver Nederlands, maar kon ook hele brokstukken van Schiller en Goethes en andere Duitse dichters declameren.¹⁸¹ Kloos' sessies bij Eich hebben er (dus) hoogstwaarschijnlijk toe bijgedragen dat hij later debuteerde met gedichten in het Duits, zoals wij hierna nog zullen aantonen.

Tegen het einde van zijn leven, toen de boze stiefmoeder weer eens door zijn hoofd spookte, verdacht hij haar er ook nog van zijn jeugdgedichten te hebben vernietigd en hetzelfde te hebben gedaan met de gedichten van zijn moeder.¹⁸²

Voor wat betreft zijn jeugdgedichten is er ook een andere 'waarheid'. Op 5 oktober 1895 liep Kloos met zelfmoordplannen rond:

om die nacht aan alles een eind te maken verscheurde ik heel veel van mijn talrijke jeugdpapieren in vers, zowel als in proza, voor zover ik ze toen in een grote koffer van mij vinden kon, en daaronder ook dat zeer gedeeltelijk voltooide gewrocht van mijn jongenstijd.¹⁸³

De wrok jegens zijn stiefmoeder nam in de loop der jaren steeds grotere vormen aan. Op oudere leeftijd wilde Willem Kloos (dan ook) niets meer van zijn vader en stiefmoeder weten. Toen zijn stiefmoeder overleed in 1903 (en niet in 1902 zoals Kloos zich meende te herinneren) ontbrak Willem in het overlijdensbericht.¹⁸⁴ Toen zijn vader in 1912 stierf,

¹⁸⁰ Ibid., p. 7.

¹⁸¹ Kloos, 'Over parapsychologie', juli 1936, p. 54-55; idem, 'De Vreemdeling van Antoon Coolen', januari 1937, p. 54-55.

¹⁸² Kloos, 'De jonge dichter Theun de Vries', juli 1934, p. 83-84:

Ook mijn arme moeder, die in 1860 in de longen aangetast, heftig weenend overleed, schreef verzen, gelijk mijn Vader mij eens meedeelde, onderwijl hij mij ernstig afried, ik was toen achttien jaar, om met die 'maligniteit' door te gaan, daar er zelfs geen droge boterham mee te verdienen viel, en ik er dus nooit iets anders als teleurstelling door krijgen zou. Maar toen ik er hem naar vroeg, waar die verzen gebleven waren, zei hij, kortaf: 'Ja, ik zelf heb ze niet, ze liggen misschien nog ergens in de la van een der meubelen van je Moeder of je Stiefmoeder heeft ze verscheurd!' En dat zal wel zoo wezen, want ik heb ze bij den Dood van mijn Vader in 1912 nergens kunnen vinden, en zijn tweede vrouw, onder wier korzelig bestuur ik van mijn eerste tot mijn tot 20^e jaar zwijgend geleefd heb, heeft ze vermoed ik, toen zij ze toevallig ergens ontdekte [...], en die in 1902 geestelijk-verward overleed: als afstamling van een aanzienlijke oude familie had zij tusschen 1825-45 een uitstekende opvoeding genoten, maar nooit het minste diepere benul getoond, heeft ze vermoed ik, toen zij ze toevallig ergens ontdekte, onverschilligweg vernietigd, wat mij natuurlijk ook heden nog geweldig spijt.

Elders vermeldde Kloos dat zijn stiefmoeder op 78-jarige leeftijd 'als onnoozele, ja half-waanzinnige' is gestorven. Kloos, "Tao" Universeel Bewustzijn, augustus 1934, p. 196.

¹⁸³ Kloos 1986, p. 61; Slijper 2012, p. 254. Kloos heeft ook vermeld dat hij tijdens zijn jeugd zelf verzen heeft verscheurd. Zie: Kloos 1986, p. 292.

¹⁸⁴ Zijn stiefmoeder is niet in 1902, maar in 1903 gestorven. In het *Nieuws van den Dag* van woensdag 18 november 1903 stond:

Heden overleed onze geliefde Echtgenoot en Zuster, Mevrouw Sophia Petronella van Beresteijn, in den ouderdom van ruim 78 jaren.
J. Kloos.

verschenen er in de kranten twee kennisgevingen: een van de executeur-testamentair (een 'Eenige en algemeene kennisgeving') en (toch) een van Willem en Jeanne.¹⁸⁵ Over de tekst moeten zij hebben nagedacht. De overleden vader van Willem werd door het echtpaar Kloos gekenschetst als 'beste vader'.

2.3 Aangename momenten

Willem Kloos herinnerde zich later ook aangename momenten uit zijn jeugd. Op zijn elfde jaar, net opgestaan uit zijn ziekbed, logeerde hij, om aan te sterken, voor het eerst in de zomermaanden bij zijn 'grootvader' van stiefmoeders zijde, Johan Louis van Beresteyn (1802-1875), van 1823 tot 1838 burgemeester van Reeuwijk, later eigenaar van een beurtschip.¹⁸⁶ Willem had het naar zijn zin in het huis met ruime kamers aan de Oosthaven in Gouda. Zijn 'grootouders' ontvingen hem altijd gastvrij en hij genoot van de wandelingen met 'opa'. De wandelingen vonden dagelijks plaats 'want de heer Beresteyn was aandeelhouder in een barge, die op Amsterdam voer, en hij begaf zich dan naar de aanlegplaats, waar de

---

H. E. van Beresteijn.
P. C. van Beresteijn.
Amsterdam, 14 Nov. 1903.
Heerengracht 411

¹⁸⁵ Het *Nieuws van den Dag* van vrijdag 24 mei 1912 meldde de volgende annonce:

Heden overleed te Bussum de Heer Johannes Kloos Jr., Weduwnaar van Sophia Petronella van Beresteijn, in den ouderdom van 85 jaar. *Mede namens de Familie: C.A. Behr, Execut. – Test.* Amsterdam, 22 Mei 1912. *Eenige en algemeene kennisgeving.*

Maar het was niet de 'eenige en algemeene kennisgeving':

Den 22n Mei overleed te *Bussum* in den ouderdom van ruim 85 jaar, onze beste Vader en Behuwdvader, de Heer J. Kloos Jr., Weduwnaar van A.C. Amelse, daarna Weduwnaar van P.C. van Beresteyn.
Willem Kloos
Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.
's-Gravenhage

De hierboven geciteerde annonce komt voor in het digitale archief van het Centraal Bureau voor Genealogie. Daarin vonden wij ook de volgende advertentie:

Allen die iets te vorderen hebben van – verschuldigd zijn aan – of onder hunne berusting hebben betreffende de nalatenschap van den Heer Johannes Kloos Jr., laatst gewoond hebbende te Naarden en den 22en Mei 1912 overleden te Bussum, worden verzocht daarvan opgave te doen vóór 12 juni ten huize van den ondergeteekende, aan den Leidschestraat 108 te Amsterdam
C.A. Behr
Executeur-Testamentair

¹⁸⁶ De spellingswijzen Beresteijn en Beresteyn worden door elkaar gebruikt, soms ook zonder 'van'. Van Beresteijn was een ondernemend man. Als burgemeester van Reeuwijk zag hij samen met Wouter Zahn, burgemeester van Bodegraven en notaris en Leendert Proos Hoogendijk, burgemeester van Zwammerdam en notaris, brood in een goede weg- en waterverbinding van Gouda naar Bodegraven. Uiteindelijk werd het alleen een tolweg. Op 15 december 1839 gaat deze officieel open. In 1948 verdwijnen de tolleren, in 1949 volgt de opheffing van de associatie en gaat 'de straatweg' over in handen van de gemeenten Gouda, Waddinxveen, Reeuwijk, Zwammerdam en Bodegraven. (Gegevens ontleend aan de site *Altera Aqua*)

boot aanlegde en afvoer'.¹⁸⁷ Aan deze vakanties kwam een abrupt einde toen in augustus 1875 eerst de 'grootvader' en vervolgens in januari 1876 de 'grootmoeder' overleed.¹⁸⁸ Prettige ogenblikken bracht de jonge Willem ook door bij de katholieke tak van de familie. Hij beschreef deze gelukkige dagen vaak aan Jeanne, die het op haar beurt doorgaf aan de wereld, die immers alles van de grote dichter weten moest.

De grootmoeder van Henri, mevrouw De Roever, gestorven 1873, werd door Willem 'Oma' genoemd. Zij leefde met haar dochter, en een oudere nicht, door Willem beide met 'Tante' aangesproken. [...] Bij 'Oma de Roever' logeerde de kleine Willem, wanneer zijn ouders op reis of uit de stad waren, en in deze rustige, prettige omgeving, waar wel eens een schertsend woord werd gezegd, bracht hij heerlijke dagen door. Men vond hem daar nooit 'lastig' of 'stout'.¹⁸⁹

Deze 'prettige omgeving' bevond zich, zoals hierboven al aangestipt, aan de Amsterdamse Nieuwendijk 'schuin tegenover de toen reeds brede ramen der firma Schade en Oldenkott'.¹⁹⁰ Kloos schreef later dat hij er als klein kind 'volkomen tevreden' in de zomer logeerde en dat hij er 'ouderwetse verhalen met katholiek-vrome beschouwingen' las. Dat was wel een verschil met zijn thuis 'waar alles altijd droog, nuchter-vlak redenerend, koel-protestants toeging'.¹⁹¹

¹⁸⁷ Deze gegevens komen uit Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 19-20. Zij vermeldde niet de ambtstermijn van Van Beresteyn en het adres aan de Goudse Oosthaven.

¹⁸⁸ Michaël 1965, p. 354 geeft als data van overlijden van Johan Louis van Beresteyn (73 jaar) 22 augustus 1875 en van Petronella Cornelia van Beresteyn-Jurgenson (72 jaar) 31 januari 1876. De genealogische gegevens zijn te vinden in het Streekarchief Rijnstreek.

¹⁸⁹ Jeanne Kloos in: Kloos-Reyneke van Stuwe [1947], p. 15-16. Kloos heeft Johanna de Roever-Kerkvliet (1796-1873), de grootmoeder van zijn stiefbroer Henri, herdacht in een herinneringsvers, verschenen in *De Nieuwe Gids*, februari 1894, p. 450 en alleen daar gedateerd 17 november 1893; later herdrukt in *Verzen*, Amsterdam 1894, p. 249. Het vers, waaruit wij hierboven al het tweede couplet geciteerd hebben (paragraaf 2.2), gaat toch voornamelijk over zijn ellendige, eenzame jeugd:

In Memoriam
A.d.R.-K.
Obiit 1873
Vrouw grandioos, die waart me een wonder, heerlijk,
In 't ver Verleên, toen ik, nog maar een kindje,
Te beven zat op 't flauwelijkste windje
Van menselijke kwaad- of goedheid, zeerlijk

Geplaagd door mensjes, die mij ruw, -mij, deerlijk,
Diep-voelend kind, -behandelden mij, kindje,
O doodlijk eenzaam, al te arm, àl te arm kindje,
Dat toch zich zelf voelde in zich zelf zo heerlijk.

O, Sinds zo lang reeds dode vrouw, die mij
Hielpt in mijn klein ellendiglijk bestaantje,
Vaak met een zak vol koekjes, dat ik blij

Afveegde 't allerlaatst-verkropte traantje,
En dan ging vrolijk zingen in de huis-gang,
Door wat ik voelde. O 't Leven is een Kruisgang.

Hier overgenomen uit: Kloos 1986, p. 282. Kloos was veertien toen 'oma' De Roever-Kerkvliet overleed. Of hij er ooit samen met zijn stiefbroer logeerde, is niet bekend.

¹⁹⁰ Kloos 1986, p. 26.

¹⁹¹ Ibidem.

Het protestantse gezin Kloos woonde zondags de erediensten in de Amsterdamse Nieuwe Kerk bij. Daar zat de latere atheïst tussen zijn 5de en 17de jaar ‘altijd heel aandachtig te luisteren’, ‘eerst in het Ruim, maar later ’s morgens in een bank aan de kant’ (de herenbank) naar de preken van onder andere de populaire en jong gestorven ds. F.C.A. Pantekoek (1832-1878) met zijn ‘prachtig-sonore stem’. Het zette hem, op zijn 12de of 13de jaar, aan tot de bestudering van het Oude Testament. Hij nam de Bijbel vanaf Genesis volzin na volzin door.¹⁹² Daarvoor had hij zich al in een kinderbijbel verdiept – een bijbel die hij, tezamen met enige duizenden guldens, op zijn zevende had geërfd ‘van een oud-tante, mevrouw Veer, geb. Hébert’.¹⁹³ Na de ochtenden in de kerk bleef de jonge Willem, wanneer hij niet ging wandelen, de zondagmiddagen meestal stilletjes alleen thuis; met geen ander geluid dan zijn eigen ademhaling.¹⁹⁴

Het was dan wel een vreugdeloos ouderlijk huis; geheel kort gehouden werd hij, ondanks zijn herinnering van brood zonder boter, niet. Het gezin verkeerde in zekere welstand, en daar profiteerde Willem van mee. Hij zat niet altijd eenzaam thuis of was in z’n eentje aan het wandelen. Tijdens sommige zondagmiddagen woonde hij, samen met andere leden van het gezin, concerten bij in het Paleis voor Volksvlijt, waar zijn vader lid van was. In later jaren ging Willem in z’n eentje naar deze concerten; maar dan bij voorkeur op de donderdagavond.¹⁹⁵ In 1933 informeerde hij de lezers van *De Nieuwe Gids* over dat concertbezoek:

Als zoonlid van het nu, helaas, verwoeste Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam, vergastte ik mij jarenlang iedren Donderdagavond, boven op de gaanderij zittend, zoals men die halvescheemrige ruimte, meen ik, noemde, aan de klassieke concerten en leerde op die manier, eenigermate, Beethoven, Mozart en Bach kennen, en tal van andere groote toonkunstenaars.¹⁹⁶

¹⁹² O.a.: Kloos, ‘Hoe ’k mij verhouden heb, en in gestadige ontwikkeling, verhouden blijf tot datgene wat men het metapsychische noemen kan’, augustus 1928, p. 218; id., ‘Willem de Mérode’, april 1931, p. 449; id. 1986, p. 92, 94. Id., ‘De jonge dichter Theun de Vries’, juli 1934, p. 87:

Ik was destijds ‘op bevel’ gewend iedren Zondagmorgen naar de Kerk te gaan, en zat daar dan vreedzaam in de ‘Heerenbank’ aandachtig te luisteren wat de Predikant, een ‘moderne’ verkondigde. [...] Ik kende tal van kerken in mijn geboortestad heel goed. Want ik was reeds sinds mijn 6^e jaar gewend geweest, toen in gezelschap van mijn stug-doende Stiefmoeder, die ik voor mijn eigene hield, in het middenruim te zitten tusschen de veelal gekrinoliende vrouwerokken. [...] Toen ik in de Heerenbanken mocht zitten, kon [ik mij] tenminste onledig houden met het lezen van den Bijbel, of het Gezangenboek.

¹⁹³ Kloos, ‘Mária Lécina’, januari 1933, p. 82. Kloos noemt als auteur de professor in de godgeleerdheid Ysbrand van Hamelsveld (1743-1812). Prick (in Kloos 1986, p. 283) veronderstelt dat het gaat om *De gewichtigste geschiedenissen des Bijbels* (1800) van deze Ysbrand van Hamelsveld. In de Universiteitsbibliotheek Amsterdam bevindt zich een klein boekwerkje getiteld *Historisch Handboekje van den Bijbel*, van de hand van IJbrand van Hamelsveld, uitgegeven te Amsterdam in 1801. Dit boekje was bedoeld voor scholen en kinderen, zoals het ‘Voorbericht’ vermeldt. Het boekje bevat ook gravures.

Zie voor de erfenis verder paragraaf 4.4.

¹⁹⁴ Kloos, ‘Gustaaf’, december 1932, p. 633.

¹⁹⁵ Id., ‘De jonge dichter Theun de Vries’, juli 1934, p. 86.

¹⁹⁶ Id., ‘Willem de Merode’, augustus 1933, p. 196. Kloos schrijft ook over zijn ‘klassieke Donderdag-avondconcerten’ in: id., ‘Gustaaf’, december 1932, p. 632. Hij vermeldt in dat artikel niet dat hij de concerten kon bijwonen dankzij het lidmaatschap van zijn vader. Wennekes 1999, p. 172-173:

Op zondagen werden meestal twee uitvoeringen gegeven: aan het begin van de middag een Matinée Musicale (ook wel getypeerd als Ochtend Concert) en ’s avonds een Groot Instrumentaal en Vocaal

Dat de akoestiek van de concertzaal van het 'paleis', dat toch overigens mede de opbloei van Amsterdam symboliseerde, te wensen overliet, stoorde hem kennelijk niet.¹⁹⁷

Concert. [...] Donderdagavond werd vaak een groot concert à vijftig cent georganiseerd, evenals op de zaterdagavond.

De concerten werden gehouden in de grote zaal van het Paleis. Omdat zijn vader lid was kon Kloos voor niet naar binnen. Voor *f* 25,- kregen leden doorlopende toegang tot het Paleis en één keer per week mocht men gratis een concert bijwonen.

¹⁹⁷ Wenekes 1999, p. 160-161. Wenekes stelt in zijn voorwoord (p. xi): 'Het Paleis van Volksvlijt, ontworpen door de architect Cornelis Outshoorn en in 1864 voltooid, is een van de grote publieke bouwwerken van de negentiende eeuw in Amsterdam. In tegenstelling tot andere, zoals het Rijksmuseum (1885) en het Centraal Station (beide van Pierre Cuypers), was de bouwstijl niet naar een verleden gericht maar naar de toekomst. Het Paleis is in 1929 afgebrand en nooit meer herbouwd. De befaamde driedzijdige winkelgalerij is daarna in de jaren zestig afgebroken om plaats te maken voor het nieuwe hoofdkantoor van de Nederlandsche Bank, een gebouw zonder glans.'